

INTONACIJA U HRVATSKOME JEZIKU U TEORIJI I ŠKOLSKOJ PRAKSI^[1]

Matea Glavinić
Filozofski fakultet u Puli
glavinic.matea@gmail.com

SAŽETAK

Od prvoga opisa kao *vrednote govornoga jezika* do prikaza kao *prozodijskoga sredstva* intonacija je svoje mjesto našla u hrvatskoj literaturi te je opisana i u nekoliko suvremenih normativnih priručnika. Komparativnom analizom gramatika hrvatskoga jezika sistematiziran je opis intonacije te je prema pregledu intonacije u literaturi provedena analiza osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika, u kojima su uočene i omaške u opisu. Radi usporedbe intonacije u teoriji i praksi odabran je govorni korpus iz hrvatskoga školskog sustava. Preslušan je govor i analizirana intonacija u govoru profesora Škole za život i Škole na Trećem. Korpus čini 135 minuta videopredavanja nasumce odabranih školskih predmeta i govornika u nižim razredima osnovne škole i četvrtome razredu srednje škole. Tako je u odnos doveden opis intonacije u teoriji i konkretni primjeri iz prakse – pripremljen i spontan govor – na temelju kojih učenici svjesno ili nesvjesno usvajaju intonacijske obrasce.

Ključne riječi: intonacija, intonacijska jezgra, govor, gramatika, rečenična intonacija

[1] Rad je nastao na temelju istraživanja za diplomski rad na studiju hrvatskoga jezika i književnosti Filozofskoga fakulteta u Puli 2022., pod mentorstvom prof. dr. sc. B. Martinović.

UVOD

Izražavajući svoje emocije i stavove, govornici se služe prozodijskim sredstvima u govoru: tonom i intonacijom, glasnoćom i naglaskom, tempom govora, načinom izgovora glasnika, stankama, ritmom, bojom glasa, spektralnim sastavom glasa, govornim modulacijama, mimikom i gestama.^[2] Popisi sredstava različiti su u literaturi, naime Guberina^[3] je razlikovao sedam *govornih vrednota*: od akustičkih – intonacija, intenzitet, tempo i pauza, a od vizualnih – mimika, geste i stvarni kontekst. Popis koji se nalazi, primjerice, u udžbenicima hrvatskoga jezika ima zajednička ova govorna sredstva: rečenična intonacija, brzina govorenja, stanke i jačina glasa.^[4] Ta rečenična sredstva uglavnom su međusobno vezana, što je i razlog da se prozodijski oblici sastavljeni od tih prozodijskih sredstava za rečenicu najčešće opisuju samo jednim – intonacijom.^[5]

Intonacija se definira kao kretanje fundamentalne frekvencije u govoru.^[6] Fundamentalna frekvencija fizička je osobina zvuka i mjeri se u hercima (Hz) te je glavni podražaj za percepciju tona i intonacije. Ton i intonaciju opisujemo na temelju sluha, i to prema smjeru tonskoga kretanja (silazna, uzlazna, ravna). Često se opisuje i prema uzastopnim tonskim razinama (visoka – V / *high* – H, niska – N / *low* – L).

Izričaj ili iskaz najveća je razina u prozodijskoj hijerarhiji, a sastoji se od jedne ili više intonacijskih jedinica koje su međusobno odijeljene. Intonacijske se jedinice sastoje od jednoga istaknutog dijela, tj. od jezgre. Jezgra je tonski najviši dio i intenzitetski najjači dio intonacijske jedinice, a može biti slog ili cijela govorna riječ. U literaturi je prepoznato nekoliko jezgrenih tonova, no nisu ujednačeni prikazi kod različitih autora pa ćemo

[2] Škarić, I., *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, u: Babić, S. i dr. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb, 1991.

[3] Guberina, P., 1952a, *Povezanost jezičnih elemenata*, Matica hrvatska, Zagreb. Guberina, P., 1952b, *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb.

[4] Vlašić Duić, J., Pletikos Olof, E., Govorne interpretacije Šegrta Hlapića, „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog, Majhut, B., Narančić Kovač, S., Lovrić Kralj, S. (ur.). Zagreb, Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti i Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, 303-318, 2015. prema Martinović, B., Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Naglasak na naglasku*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2021.

[5] Škarić, I., 2009. *Hrvatski izgovor*, Globus, Zagreb, 2009, p. 132.

[6] Martinović, B., Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Kiša, sunce, trava, rosa*, Ibis grafika, Zagreb, 2024, p. 390.

se u radu osvrnuti na one najprepoznatljivije slušnom percepcijom, a to su najčešće silazni, uzlazni, ravni i silazno-uzlazno-silazni.

Intonacijske jedinice u različitim jezicima ipak imaju neke univerzalne osobine pa se tako prepoznaje potpuni intonacijski pad kojim se izražava dovršenost ili nepotpuni intonacijski pad kojim se izražava nedovršenost i uspostavljaju se hijerarhijski odnosi između intonacijskih jedinica, uzlazni ton na početku i silazni na kraju.

Kao prozodijsko sredstvo intonacija je u hrvatskome jeziku opisana tek u nekoliko gramatika, znanstvenih radova i priručnika, stoga se u radu bavimo pitanjem intonacije u hrvatskome jeziku u normativnoj i udžbeničkoj literaturi te u školskoj praksi. Cilj je istraživanja prikazati opis intonacije u normativnim priručnicima i školskim udžbenicima te analizirati kako se ostvaruje u govoru. Polazimo od hipoteza da su opisi intonacije u hrvatskim gramatikama i udžbenicima danas usuglašeni te da se intonacija u spontanom govoru razlikuje od intonacije u pripremljenom, odnosno čitanom. Da bismo provjerili te hipoteze, provest ćemo komparativnu analizu gramatika i školskih udžbenika te ih usporediti, dok ćemo u praksi analizirati pripremljen i slobodan govor nasumce odabranih profesora, suradnika na mrežnim projektima *Škola za život i Škola na Trećem*.

1. O REČENIČNOJ INTONACIJI NEKADA I DANAS

Radovi Petra Guberine položili su temelj proučavanja intonacije u hrvatskome jeziku još 50-ih godina prošloga stoljeća, prikazujući intonaciju kao stilsko sredstvo u proučavanju jezika književnosti. Svoj je doprinos dala Nakić *Kontrastivnom analizom intonacije engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika* (1981)^[7], naime u raspravi je zaključila da kretanje tona isključivo u naglašenom slogu ne daje dovoljno informacija za identifikaciju tipa akcenta na razini riječi ni za utvrđivanje rečenične intonacije. Umjesto termina jezgra (engl. *nucleus*) uvodi termin *nukleusnoga segmenta* te ih izdvaja pet: silazni, uzlazni, ravni, silazno-uzlazno-silazni ili inverzni te

[7] Nakić, A., *Kontrastivna analiza intonacije engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*, Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1981.

složeni nukleusni segment, nastao kombinacijom uzlaznoga i silaznoga. Prve zapise o rečeničnoj intonaciji u gramatikama hrvatskoga jezika pratimo od prvoga izdanja Akademijine gramatike, prvoga toma *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (1991)^[8]. Škarićevo poglavlje daje detaljan i sistematičan pristup intonaciji te nastoji svakoj intonacijskoj jezgri dodijeliti određeno značenje u jeziku. Dok su Nakić i Škarić smatrali da su pronašli i opisali sve pojavnosti koje se mogu odrediti kao intonacijske jezgre, odnosno nukleusni segmenti, Ivas (1993)^[9] se udaljio od njihova pristupa i kao glavnu značajku prikazao otvorenost sustava jezgara hrvatskoga jezika s obzirom na konačni broj elemenata. Sve je oblike podijelio na temeljne i njihove modifikacije, a modifikacije razlikuje kao kombinacije i stilizacije. Zaključuje da su sve kombinacije složeni oblici, bez obzira na to ostvaruju li se unutar jedne riječi ili se raspoređuju na dvije riječi. Nakić i Škarić ne razlikuju jednostavne i složene jezgre u smislu tonskoga kretanja, nego jednostavnim jezgrama smatraju one koje se izvode s jednim akcentom, a složene one koje se izvode s dva akcenta (dvije riječi). Važnost intonacije na razini rečenice, ne samo riječi, prepoznali su i autori *Hrvatske gramatike* (1995), zatim o njoj čitamo u Raguževoj *Praktičnoj gramatici* (1997), Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika – priručniku za osnovno jezično obrazovanje* (2003) i Silić-Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2007), a opisana je i u priručniku i vježbenici za učenje i poučavanje hrvatskih naglasaka *Kiša, sunce, trava, rosa* autorica Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2024).

Zajedničko je svima da se rečenice raščlanjuju na intonacijske jedinice – odsječke omeđene stankama koje bi slušač trebao percipirati odjednom.^[10] Jezgra je govornikovo pojačanje-povišenje-produženje izgovora sloga u riječi ili, kako je primijetio Ivas (1996), pokazna ozvučena jezgra. U intonacijskoj jedinici dio prije jezgre naziva se intonacijski početak, a dio nakon jezgre intonacijski završetak.

U hrvatskome se standardu može prepoznati šest i više intonacijskih jezgara. Nakić razlikuje pet: silaznu (\\), uzlaznu (/), ravnu (-), silazno-

[8] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, 1991.

[9] Ivas, I., *Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

[10] Marić, D., *Struktura intonacijskih ostvarenja*, *Strani jezici*, 47(3), 175-176, 2018.

uzlazno-silaznu (V\) te složenu – uzlaznu i silaznu (/+\) jezgru. Škarić pak dodaje i silazno-uzlaznu (V/), dok Ivas uvodi razlikovanje s obzirom na smjer tonskoga kretanja – temeljni oblici (silazna i uzlazna) i modifikacije (uzlazno-silazna, silazno-uzlazna, nisko-visokosilazna, silazno-uzlazno-silazna ili balkanska, ravna srednja i visoka i tzv. patetični luk). Upravo je patetični luk oblik koji Nakić i Škarić ne spominju, a nastaje kada se istakne „neposljednja riječ intonacijske jedinice, a visok ton se zadrži i pri izgovoru ostalih riječi te jedinice sve do njezina kraja, ali s laganim opadanjem, do sredine raspona“^[11].

Silazna je jezgra najbrojnija.^[12] Najčešće se javlja u završnim intonacijskim jedinicama, na kraju izjavnih rečenica i na kraju upitnih rečenica s upitnom riječi. Može se javiti i u uskličnim rečenicama te u nezavršnim intonacijskim jedinicama iskaza. Silaznu jezgru smatramo neutralnom jer najmanje utječe na naglasak riječi i u njoj se naglasci najpotpunije ostvaruju.^[13] *Uzlaznu* jezgru nalazimo u nezavršnim intonacijskim jedinicama, i to samo na posljednjoj riječi. Ton joj raste u naglasnom i zanaglasnom slogu, a potom u intonacijskom završetku ostaje ravan ili blago pada. Karakterizira je nezavršnost iskaza, što može biti i znak sugovorniku da se od njega očekuje dopuna. Česta je također u pozdravima, temama, nabrajanju, pitanjima bez upitne riječi ili s upitnom riječju, ali s upitom na kojoj drugoj riječi.^[14]

Neka su od značenja uzlazne intonacije i otvorenost, nezaključnost, ovisnost, prisjećanje, ispitivanje, impliciranje, rutina.^[15] Za razliku od silazne, neutralne jezgre, uzlazna modificira ton naglasaka te znatno mijenja kretanje tona u svim naglascima riječi.^[16] *Silazno-uzlazna* se jezgra, prema Škariću^[17], može naći samo na kraju nezavršnih intonacijskih jedinica, točnije u pretpretposljednima, jer upućuju na rečenicu s više intonacijskih jedinica. Takav intonacijski lik diskursu daje pripovjedni

[11] Ivas, I., *Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika*, *Suvremena lingvistika*, 41-42(1-2), 227-244, 1996, cit. a p. 234.

[12] Škarić, I., *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, p. 310.

[13] Martinović, Pletikos Olof, Vlašić Duić, *Kiša, sunce, trava, rosa*, 2024.

[14] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, p. 310.

[15] Ivas, *Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika*, p. 240.

[16] Martinović, Pletikos Olof, Vlašić Duić, *Kiša, sunce, trava, rosa*, p. 393.

[17] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, 1991.

ton i često je zamjenjiva s uzlaznom jezgrom. Ivasu^[18] je pak položaj silazno-uzlazne jezgre zanimljiv s retoričkoga aspekta jer spaja dva temeljna i proturječna intonacijska signala (silaznost i uzlaznost) u važnu poruku. Ima i evokativno značenje, što upućuje na staro, otprije poznato, ali i implicira ili najavljuje nastavak razgovora. Silazno-uzlazna jezgra rijetka je u čitanju, ali je sve češća u razgovoru i monologu, a najčešća u javnome obraćanju. *Silazno-uzlazno-silazna jezgra*, obrnuta ili inverzna, svojstvena je balkanskim jezicima. Možemo je naći na bilo kojemu mjestu u intonacijskoj jedinici, a ono što je čini specifičnom jest istaknuti naglašeni slog nižega umjesto višega tona od prethodnoga. Prepoznat ćemo je po silaznosti naglašenoga samoglasnika istaknute riječi, zatim slijedi nagli rast i ponovno nagli pad.^[19] Može se naći na bilo kojem mjestu u intonacijskoj jedinici, a najčešće je čujemo u emfatičkim da/ne pitanjima bez upitne riječi, a-pitanjima i li-pitanjima. Naglasci riječi potpuno se mijenjaju pod utjecajem ove jezgre te preuzimaju oblik tonskoga kretanja jezgre, najčešće silazno-uzlazan.^[20] *Složena jezgra* podrazumijeva posebno uzlaznu i posebno silaznu, promatrane kao cjelinu, osim ako je presječena stankom razdvajanja intonacijskih jedinica. Zahvaća dvije susjedne podjednako istaknute riječi koje se nalaze u vrlo čvrstoj sintagmatskoj vezi.^[21] *Ravnu* ćemo jezgru čuti u posljednjoj riječi intonacijske jedinice jer upućuje na nedovršenost iskaza. Rijetka je i zvuči pjevno pa se javlja u usklikima, u dječjem hvalisanju, u poštalicama i u pozdravima kao inačica uzlazne jezgre. Njezin ravan ton govoru daje prizvuk generalizacije ili dosade, čak i sarkazma.^[22] Pod utjecajem ravne jezgre naglasak se riječi mijenja – više modificira silazne naglaske, dok su uzlazni naglasci ostvareni ravnim tonom, slični ostvaraju u silaznoj jezgri.^[23]

Škarić naposljetku zaključuje: „Najveći je broj rečenica složen od niza intonacijskih jedinica. Najčešći je niz složen od jedne (a u nabranju nekoliko) intonacijskih jedinica s uzlaznom jezgrom nakon

[18] Ivas, *Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika*, p. 240.

[19] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, pp. 311-312.

[20] Martinović, Pletikos Olof, Vlašić Duić, *Kiša, sunce, trava, rosa*, p. 395.

[21] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, p. 312.

[22] Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, p. 312.

[23] Martinović, Pletikos Olof, Vlašić Duić, *Kiša, sunce, trava, rosa*, p. 394.

koje slijedi završna intonacijska jedinica sa silaznom jezgrom (...)“^[24] Granica intonacijskih jedinica određuje se prema ritmičkim i sintaktičko-logičkim kriterijima. Najčešće su razdvojene kraćom ili dužom stankom (bezglasnom ili glasnom) te se ostvaruje i duljenjem posljednjega sloga intonacijske jedinice ili naglom promjenom visine tona.^[25]

Od prvoga spominjanja intonacije u kontekstu stilistike 50-ih godina prošloga stoljeća do njezina prvoga opisa u gramatici kao prozodijskoga sredstva 1991. prošlo je nekoliko desetljeća. Kasnije su gramatike obrađivale intonaciju vrlo sažeto, donoseći tek osnovne informacije, dok su se znanstveni radovi usmjeravali na detaljnu analizu pojedinih njezinih segmenata. Poseban naglasak u novijim istraživanjima stavlja se, primjerice, na razlike između intonacije čitanoga i interpretativnoga govora^[26] te se pokazalo da su najbolje procijenjene one interpretacije koje imaju tonsku i intenzitetsku gradaciju, uz afektivnost. U ovome ćemo se radu osvrnuti i na spontani i čitani govor pa ćemo hipotezu o razlici čitanoga i slobodnoga temeljiti na istraživanju Vlašić Duić i Pletikos Olof (2018)^[27] koje su opisale razlike tih dvaju govora s obzirom na intonaciju. Pokazale su da dominira ravna intonacija.

Iako su mnoga istraživanja dala doprinos razumijevanju rečenične intonacije, još uvijek postoje otvorena pitanja, posebice u vezi s definiranjem jezgre i određivanjem vrsta jezgara te kretanjem rečeničnoga tona i tona u riječi.

2. INTONACIJA U SUVREMENIM HRVATSKIM GRAMATIKAMA

Rečenična je intonacija u hrvatskim gramatikama obrađena u različitim poglavljima. U početku su je svrstavali pod fonetiku, a kasnije pripisivali sintaksi. U *Povijesnom pregledu, glasovima i oblicima* (AG) i *Hrvatskoj gramatici* (HG) možemo je naći pod *Fonetikom hrvatskoga*

[24] Škarić, I., *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, p. 312.

[25] Martinović, Pletikos Olof, Vlašić Duić, Kiša, sunce, trava, rosa, p. 396.

[26] Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Reading Aloud and Interpretative Reading in Class*, Croatian Journal of Education, 18(3), 697-726, 2016.

[27] Vlašić Duić, J., Pletikos Olof, E., *Rečenične intonacije hrvatskoga jezika u čitanju i u slobodnom govoru*, Sarajevski filološki susreti V, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2018. (sažetak)

književnog jezika (Govorni dijelovi) odnosno *Fonetikom i fonologijom (Rečenična intonacija i rečenični naglasak)*, u *Praktičnoj* (PG) pod *Intonacijom i naglaskom*, u Težak-Babićevoj (TB) pod *Rečenicom* ili pak pod *Redoslijedom sintaktičkih jedinica* u Silić-Pranjakovićevoj gramatici (SP).

Definicije rečenične intonacije u konačnici se ne razlikuju, ali svaka je gramatika definira na sebi svojstven način – kao figuru, melodiju ili mijenu tona. Tako je intonacija sve ovo: melodija koju ima rečenica kao sintaktički i značenjski skup riječi i kao jedinica poruke u izgovoru (PG); mijenjanje visine tona u rečenici da bi se istaknule pojedine riječi u rečenici te izrazio osobni stav onoga tko govori (TB); melodijska linija rečenice koja predodžuje kretanje rečeničnoga tona i na taj način pomaže slušatelju u pravilnom razumijevanju poruke, odnosno jedan od načina iskorištavanja prozodijskih obilježja da bi se izrazile nijanse značenja i različita emocionalna stanja (HG); dizanje i spuštanje glasa radi izražavanja razlika u značenju poruke i stupnjevima osjećaja izraženih porukom (SP); figura koju tvore uzastopne mijene tona (AG).

Opis intonacijskih jezgara prvi je u gramatiku uvrstio Škarić.^[28] Njegov opis kreće od temeljnoga pojma intonacijske jedinice koju dijeli na intonacijsku jezgru, intonacijski početak te intonacijski završetak. Izdvojio ih je šest: silaznu, uzlaznu, silazno-uzlaznu, silazno-uzlazno-silaznu ili inverznu, uzlaznu i silaznu, odnosno složenu te ravnu intonacijsku jezgru. Ostale gramatike ne govore o intonacijskim jezgrama već pojednostavnjuju na uzlaznu, silaznu, uzlazno-silaznu i ravnu intonaciju. Težak i Babić razlikuju dvije osnovne vrste intonacije – uzlaznu i silaznu. U silaznoj ton na kraju rečenice pada pa označava završenost govorenja, takvu intonaciju obično imaju izjavne i usklične rečenice. Silić i Pranjaković navode da je uzlazno-silazna intonacija svojstvena izjavnim rečenicama, uzlazna je svojstvena upitnim rečenicama bez upitne riječi, a silazna uskličnim rečenicama i upitnim rečenicama s upitnom riječju. Rečenična je intonacija u *Hrvatskoj gramatici* uzlazna, silazna ili ravna, prema tome kakav je rečenični sadržaj, kakvo je govornikovo emocionalno stanje, je li rečenica završena, nezavršena ili je pitanje. Kao i u drugim gramatikama, intonacija je izjavne rečenice obično silazna, dok je za intonaciju u upitnoj i uskličnoj

[28] Škarić, I., *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, 1991.

rečenici tipično povišenje tona. U upitnoj rečenici povišenje tona može imati svoj vrh ili na kraju rečenice ili na riječi na koju se odnosi pitanje. Praktična hrvatska gramatika na razini rečenice razlikuje upitnu od izjavne intonacije, a obje od usklične intonacije te one mogu biti uzlazna, silazna, uzlazno-silazna, ravna, sugerirajući da intonacijskih jezgara ima još.

Sve se gramatike na rečeničnu intonaciju nadovezuju i rečeničnim naglaskom i rečeničnom stankom. *Hrvatska gramatika* razlučuje kulminativnu i delimitacijsku ulogu prozodijskih jedinica te se ističe da je rečenični naglasak pojačan izgovor one riječi u rečenici koja je najvažnija za razumijevanje poruke. *Praktična hrvatska gramatika* važnost pridaje naglasnim jedinicama, odnosno izgovornim cjelinama unutar rečenice koje funkcioniraju kao jedna izgovorna riječ, s jednim naglaskom. Unutar rečenice ima više intonacijskih izdvojenih jedinica koje su u pismu odvojene zarezima, a u govoru stankama.

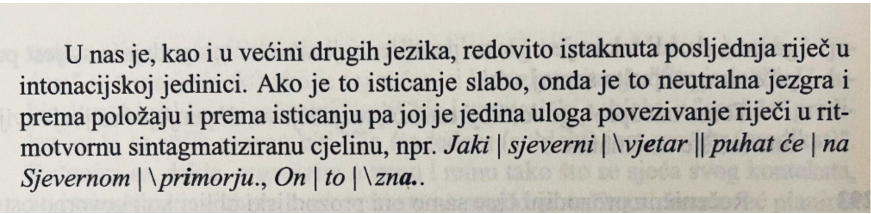
Od pet analiziranih gramatika u Tablici 1 prikazali smo da sve obrađuju uzlaznu i silaznu intonaciju, dvije uvrštavaju uzlazno-silaznu intonaciju u izjavnim rečenicama (SP, PG), tri spominju i ravnu (AG, HG, PG), dok Škarić pored uzlazne, silazne i ravne navodi silazno-uzlaznu, složenu i silazno-uzlazno-silaznu, a ne ističe posebno uzlazno-silaznu.

Tablica 1. Prikaz intonacije u hrvatskim gramatikama

Gramatike	Poglavlja, definicije i vrste intonacija
AG	<i>Fonetika hrvatskoga književnog jezika, Govorni dijelovi</i>
	Figura koju tvore uzastopne mijene tona.
	Silazna, uzlazna, silazno-uzlazna, silazno-uzlazno-silazna, složena, ravna jezgra
HG	<i>Fonetika i fonologija, Rečenična intonacija i rečenični naglasak</i>
	Melodijska linija rečenice koja predočuje kretanje rečeničnoga tona i na taj način pomaže slušatelju u pravilnom razumijevanju poruke, odnosno jedan od načina iskorištavanja prozodijskih obilježja da bi se izrazile nijanse značenja i različita emocionalna stanja.
	Uzlazna, silazna i ravna intonacija

PG	<i>Intonacija i naglasak</i>
	Melodija koju ima rečenica kao sintaktički i značenjski skup riječi i kao jedinica poruke u izgovoru.
	Uzlazna, silazna, uzlazno-silazna, ravna i dr.
TB	<i>Rečenica</i>
	Mijenjanje visine tona u rečenici da bi se istaknule pojedine riječi u rečenici te izrazio osobni stav onoga tko govori.
	Uzlazna i silazna intonacija
SP	<i>Redoslijed sintaktičkih jedinica</i>
	Dizanje i spuštanje glasa radi izražavanja razlika u značenju poruke i stupnjevima osjećaja izraženih porukom.
	Uzlazna, silazna i uzlazno-silazna intonacija

Grafičko bilježenje također nije ujednačeno. Škarić, primjerice, odvaja granice intonacijskih jedinica dvjema okomicama (znakom za dužu stanku), a granice govorne riječi jednom okomicom (znakom kraće stanke). Znakovi za jezgre (silaznu (\\), uzlaznu (/), ravnu (–), silazno-uzlazno-silaznu (\\ /), složenu – uzlaznu i silaznu (/+) jezgru, silazno-uzlaznu (\\ /)) bilježe se ispred govorne riječi, rečenični se naglasak prikazuje masnim slovima, i to na mjestu naglaska riječi, a stupanj jakosti jezgre podcrtavanjem. Takvim ćemo se načinom i mi služiti zbog praktičnosti prikaza.

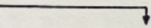
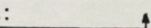

Slika 1: Prikaz intonacije u Akademijinoj gramatici

U ostalim je gramatikama i priručnicima bilo uobičajeno i prikazivanje lukovima iznad rečenice (primjerice u Silić-Pranjekovićеvoј *Gramatici hrvatskoga jezika*) ili ispod rečenice ravnom crtom sa

zakrivljenim završetkom prema gore (uzlazna) ili prema dolje (silazna) (primjerice u Težakovim *Govornim vježbama*). Obuhvativši terminom intonacija cjelokupno zvukovno ostvarenje, u intonacijske je vježbe Težak uvrstio između ostaloga i vježbe u isticanju riječi.

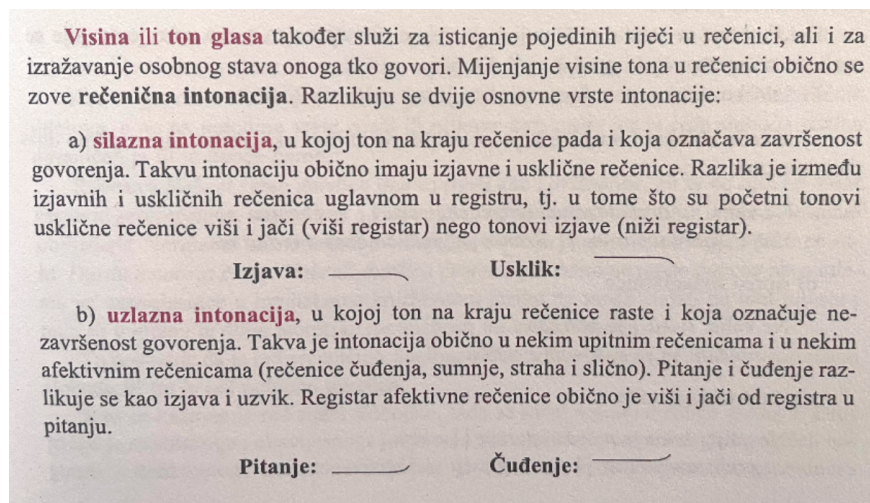
Sigurnom poznavanju govornih vrednota pridonose i tzv. zvučni pokusi (Klangproben).¹⁸ Dok jedan učenik čita ili govori, ostali dogovorenim znakovima zapisuju njegovu realizaciju govornih vrednota. Govorne se vrednote mogu ovako obilježavati:

Intonacija — silazna:
 — uzlazna:
 — visina: srednje, više, visoko, vrlo visoko, dublje, duboko, vrlo duboko
 — jačina: normalno, glasnije, glasno, vrlo glasno, tiše, tiho, vrlo tiho
 — brzina: umjereno, brže, brzo, vrlo brzo, sporije, sporo, vrlo sporo; usporeno, ubrzano
 — rečenični naglasak: potrcava se riječ koju treba naglasiti
 — stanka: kratka |, obična | |, duga | | |

U početku takvih zvučnih pokusa dobro je da učenici imaju pred sobom tekst koji će njihov suučenic čitati i da zapažaju i označuju samo jednu od govornih vrednota. Poslije će drugu, pa treću i tako redom. Na primjer:

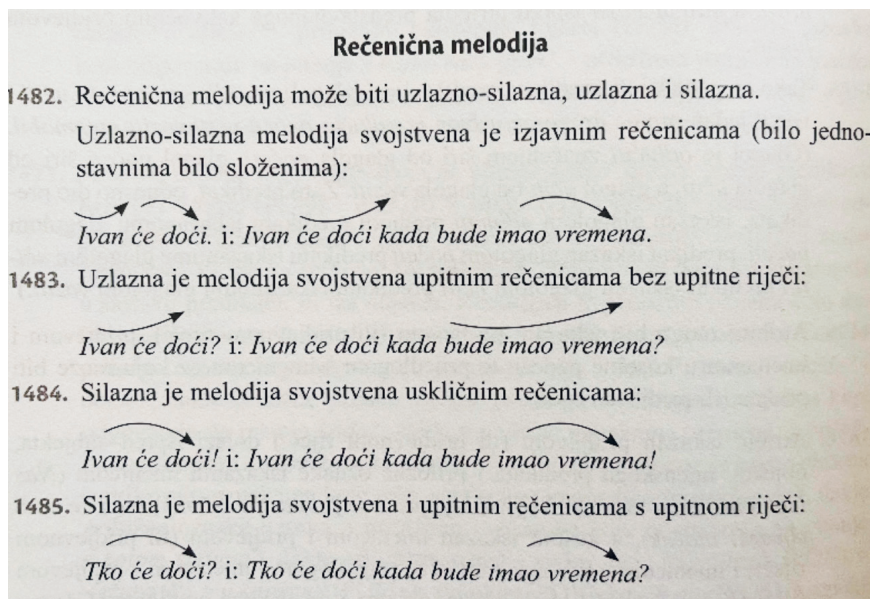
Slika 2: Prikaz intonacije u Težakovim *Govornim vježbama*

Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* ne bilježi intonaciju u rečeničnim primjerima, ali ukazuje na razliku višega i nižega registra. Razlika je između izjavnih i uskličnih rečenica u tome što su početni tonovi usklične rečenice viši i jači nego tonovi izjavne rečenice. Isto je i s upitnim i afektivnim rečenicama gdje je registar afektivne obično viši i jači od registra u pitanju – prikazano vodoravnim crtama među kojima se vidi odnos viši-niži i zakrivljenost koja upućuje na uzlaznost odnosno silaznost.

Slika 3: Prikaz intonacije u Težak-Babićevoj gramatici

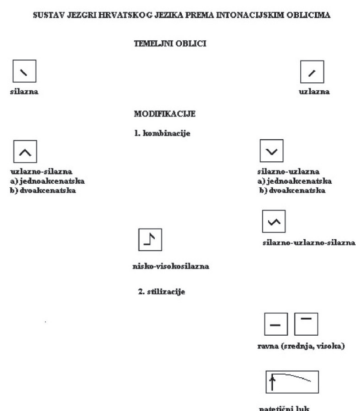
U *Gramatici hrvatskoga jezika* Silić i Pranjković rečeničnu intonaciju označavaju lukovima iznad rečenica, odnosno strelicama koje upućuju na uzlaznu ili silaznu melodiju, bilo da je riječ o jednoulaznosti i jednosilaznosti ili dvoulaznosti i dvosilaznosti složene rečenice. Razlikovati je možemo po zarezu koji odvaja zavisnu od glavne rečenice, što upućuje na dvoulaznost i dvosilaznost.

Slika 4: Prikaz intonacije u Silić-Pranjakovićevoj gramatici

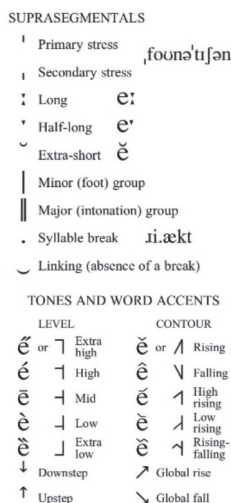
Praktična hrvatska gramatika D. Raguža i *Hrvatska gramatika* E. Barić i skupine autora ne bilježe posebno rečeničnu intonaciju, nego stoje samo napomene o osnovnim intonacijama. Hrvatska gramatika donosi da su tri osnovne (uzlazna, silazna i ravna) te da ovise o tome je li rečenica završena, nezavršena, je li riječ o pitanju, kakvo je govornikovo stanje. U toj je gramatici navedeno da upitna i usklična rečenica imaju „tipično povišenje tona“, što pronalazimo i u nekim suvremenim školskim udžbenicima.

Ivas je intonacijske oblike podijelio na temeljne i njihove modifikacije, a modifikacije razlikuje kao kombinacije i stilizacije prema jednostavnosti ili složenosti tonskoga smjera. Tako na primjeru sustava jezgara prema intonacijskim oblicima u svome radu bilježi znakove za intonaciju (Slika 5) pa uz već prihvaćene za silaznu, uzlaznu, uzlazno-silaznu, silazno-uzlaznu, silazno-uzlazno-silaznu i ravnu (koju specificira na srednju i visoku, što vidimo i po visini znaka), bilježi i nisko-visokosilaznu te posebnim znakom patetični luk.

Slika 5: Ivasov prikaz intonacije

Međunarodna fonetska abeceda (MFA ili IPA, engl. *International Phonetic Alphabet*) predstavlja sustav znakova za fonetsku i fonološku transkripciju. Simboli opisuju značajke jezika na razini sloga, riječi ili fraze te na suprasegmentnoj razini, što podrazumijeva ritam i intonaciju govora, razine i konture. Okomice za označavanje stanki ono je čime ćemo se i mi služiti.

Slika 6: IPA znakovlje za suprasegmentnu razinu (IPA Kiel, 2015)

ToBI (engl. *Tone and Break Indices*) sustav za bilježenje intonacije temeljen je na postavkama autosegmentne metričke fonologije. Pruža mogućnost transkripcije kretanja tonske konture na suprasegmentnoj razini, prema uzastopnim tonskim razinama (*high* – H; *low* – L), razlikuje tonski akcent, frazni ton i granični ton, ali izostavlja kretanje tona, tj. način promjene tonskoga smjera koji je vrlo važan za opis intonacije u hrvatskome jeziku.^[29] Primjenom ToBI sustava Godjevac^[30] je opisala intonaciju *srpsko-hrvatskoga jezika*. Primjer intonacije u rečenici s riječima s uzlaznim naglascima (L*+H – *linija*, *malina*):

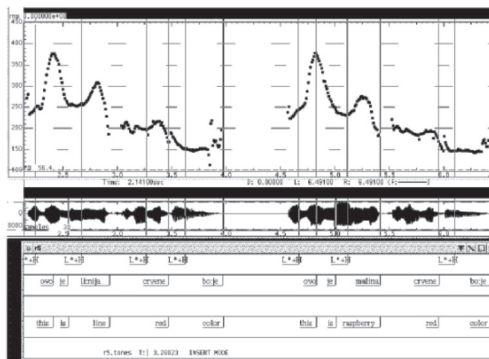

FIGURE 6.17 An example of an utterance with all words under the rising accents. The best illustration of the two types of rising accents is provided by the words in utterance medial positions: *linija* 'line' for the first utterance and *malina* 'raspberry' for the second. Gloss: *Ovo je linija crvene boje. Ovo je malina crvene boje.* 'This is a red-coloured line. This is a red-coloured raspberry.'

Slika 7: ToBI sustav kod Godjevac (2006)

3. INTONACIJA U ŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

Korpus za komparativnu analizu čini devet školskih udžbenika (osnovnoškolski: *Hrvatski jezik 5*, *Naš hrvatski 7*, *Kocka vedrine 7*, *Hrvatski jezik 7* i srednjoškolski: *Fon-Fon 1*, *Fon-Fon 1* (drugo izdanje), *Fon-Fon 2*, *Učimo hrvatski jezik 3*, *Hrvatski jezik 3*)^[31] u kojima se opisuje intonacija, izdanih prije

[29] Martinović, B., Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Naglasak na naglasku*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2021, p. 91.

[30] Godjevac, S., *Transcribing Serbo-Croatian Intonation*, u: Sun-Ah Jun (ur.), *Prosodic Typology. The Phonology of Intonation and Phrasing*, Oxford University Press, Oxford, 146-171, 2006.

[31] Bagić, K. i dr., *Hrvatski jezik 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2017; Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer,

2019. godine i nakon kurikularne reforme. Prema kurikulumu za Hrvatski jezik iz 2019. godine^[32] u osnovnoj se školi od učenika očekuje da „točno intonira rečenicu s obzirom na priopćajnu svrhu i poredak riječi u rečenici u skladu s jezičnim razvojem i dobi; točno intonira izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu; u govornim situacijama samostalno prilagođava ton, intonaciju i stil; povezuje izgovorne cjeline u veće cjeline i rečenice, rečeničnim naglaskom i rečeničnom intonacijom; razgovijetno govori primjenjujući govorne vrednote“. U srednjoj školi učenik „samostalno primjenjuje pravogovorna pravila hrvatskoga standardnog jezika uvažavajući verbalne i neverbalne vrednote govorenoga jezika s obzirom na funkcionalni stil teksta“. Proučavajući opis intonacije u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima hrvatskoga jezika izdanima prije 2019. godine i nakon kurikularne reforme, možemo primijetiti opisivanje intonacije s nekoliko omaška.

U osnovnoškolskim se udžbenicima intonacija opisuje vrlo površno i nesigurno, dok je u srednjoškolskima, kao jedna od *govornih vrednota*, opširnije i detaljnije objašnjena. Najviše se o intonaciji uči u 7. razredu, a rijetki je udžbenici spominju i u 5. u sklopu nastavne teme *Rečenica – osnovna priopćajna jedinica*. U udžbenicima se tako potiče učenike na razmišljanje da u govoru razlikuje rečenice prema priopćajnoj svrsi – izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu koje u govoru iskazujemo jačinom glasa i rečeničnom intonacijom, tj. promjenom visine glasa pri izgovoru rečenice. Silazna je intonacija prikazana zanimljivom ilustracijom lika koji silazi s brda, uz rečenice: *Mrvoje ima još jedan*. i Što kažeš? Uzlaznu intonaciju predstavlja lik koji hoda uzbrdo, s upitnom rečenicom bez upitne riječi: *Mrvoje ima još jedan?* Zatim opet silazna u uskličnim rečenicama: *Sad sam ja na redu!* Također se navodi da je intonacija upitne i usklične rečenice obilježena povišenjem tona.^[33]

T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2007; Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer, T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2015; Dujmović Markusi, D.; Močnik, V., Španjić, T., *Fon-Fon 2*, Profil-Klett, Zagreb, 2020; Kurtak, M., *Učimo hrvatski jezik 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2014; Lugarić, Z., Koharović, N., *Hrvatski jezik 5*, Profil, Zagreb, 2000; Močnik, V., *Hrvatski jezik 3*, Profil, Zagreb, 2009; Motik, M. i dr., *Kocka vedrine 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2014; Šojat, A., *Naš hrvatski 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2020.

[32] Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, e-izvor: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html, pristupljeno 13. 8. 2021.

[33] Lugarić, Z., Koharović, N., *Hrvatski jezik 5*, Profil, Zagreb, 2000, p. 6.

Autori udžbenika za 7. razred više su se posvetili naglasnome sustavu hrvatskoga standardnog jezika, dok su poneki pod *Jezičnim i nejezičnim sredstvima* objasnili da svaka rečenica ima svoju intonaciju te da je rečenična intonacija kretanje visine tona od početka do završetka rečenice radi razumijevanja značenja poruke.^[34] Zatim dijele intonaciju na uzlaznu u kojoj visina tona raste prema završetku rečenice i silaznu u kojoj visina tona pada prema završetku rečenice. Uzlaznu intonaciju imaju upitne rečenice bez upitnih riječi, a silaznu najčešće usklične i izjavne rečenice. Intonacija može biti i ravna, obično u nezavršenim rečenicama s trotočjem. Međutim, ostaje nejasno što je s upitnim rečenicama s upitnim riječima koje se uopće ne spominju.^[35] Drugi pak udžbenici objašnjavaju da pitanja s upitnom riječju također imaju uzlaznu intonaciju^[36], što možemo prepoznati kao pogrešku, ili pridodaju čuđenju uzlaznu intonaciju, u rečenici *To smo gradivo zaista dobro naučili!*^[37]

U srednjoj se školi intonacija obrađuje kao jedna od govornih vrednota. Opisani su: jačina (intenzitet) glasa, visina (ton) glasa, brzina (tempo) govorenja te stanka (pauza). Navodi se da ovisno o sadržaju rečenice i našem stavu prema sadržaju dolazi do promjene visine glasa, do njegova dizanja, spuštanja, vraćanja na ravnu intonaciju itd. To mijenjanje visine glasa (tona) nazivaju rečeničnom intonacijom ili rečeničnom melodijom. Nadalje, objašnjavaju autori, u izjavnim je rečenicama intonacija silazna, pri kraju rečenice ton pada i time označava kraj rečenice. Kod izgovora usklične rečenice intonacija je također silazna, ali za razliku od izjavne rečenice njezini su početni tonovi viši i jači. Kod izgovora upitne rečenice ton je pri kraju rečenice uzlazan i time se označava nezavršenost govorenja, tj. pitanje. Međutim, kada upitnu rečenicu započinjemo upitnom riječju, ona tada ima silaznu intonaciju. Ista rečenica može biti izjavna, upitna ili usklična, što znači da i rečenična intonacija ima razlikovnu ulogu. Budući da razlikuje značenje rečenice, naziva se i logičkom melodijom.^[38] Neki su srednjoškolski udžbenici otišli korak dalje i naveli jednostavne proširene

[34] Motik, M. i dr., *Kocka vedrine 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2014, p. 24-26; Bagić, K. i dr. *Hrvatski jezik 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2017, p. 24-26.

[35] Šojat, A., *Naš hrvatski 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2020.

[36] Motik i dr., *Kocka vedrine 7*, p. 26; Bagić i dr., *Hrvatski jezik 7*, p. 26.

[37] Bagić i dr., *Hrvatski jezik 7*, p. 26.

[38] Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer, T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2015, p. 71.

(izjavne) rečenice uzlazno-silazne intonacije s jezgrovitim opisom izgovora. Tako se izjavna rečenica uglavnom izgovara bez uzbuđenja, mirno, ni preglasno ni pretiho, ni brzo ni sporo. U prvoj se, nezavršnoj, sintagmi ton povisuje pa je melodija uzlazna. U drugoj se, završnoj, sintagmi ton snizuje pa je melodija silazna: *Od pedesetak dvoraca u Hrvatskom zagorju | najposjećeniji je Trakošćan.*^[39]

Prema Kurtak^[40] i Močnik^[41] rečenice koje počinju upitnim riječima imaju silaznu melodiju. U rečenicama koje počinju imenicom ili glagolom izriče se čuđenje, sumnja i sl. pa je pri govornom činu ton obično viši i jači nego kad pitanje počinje upitnim riječima. Počinju li upitne rečenice imenicom ili glagolom, melodija im je uzlazna. Usklične rečenice izgovaraju se brže i glasnije nego izjavne i imaju silaznu melodiju, kao i izjavne, ali je početni ton usklične viši i jači od tona izjavne rečenice. „Povišen ton dostiže vrh u riječi na koju se odnosi pitanje, a prema kraju rečenice ton se spušta, ili povišen ton dostiže vrh na kraju rečenice.“^[42] Također, rečenice kojima se izražava pozdravljanje, predstavljanje i oslovljavanje imaju silaznu melodiju.^[43] Tek dva udžbenika čine pogrešku u opisu usklične rečenice kojoj podrazumijevaju uzlaznu intonaciju.^[44]

Uzlazna se intonacija pogrešno poistovjećuje s upitnom rečenicom, tj. ne razlikuje se upitna rečenica s upitnom riječju (koja ima silaznu intonaciju) i upitna rečenica bez upitne riječi (koja ima uzlaznu intonaciju).

U analiziranome korpusu nekoliko se primjera rečenica navodi s obilježenim intonacijama. Intonacija nije posve definirana, a terminologija je neprecizna. U nastavku smo prikazali (Tablica 2) analizirane udžbenike i označili intonaciju (uzlaznu, silaznu, uzlazno-silaznu i ravnu) u rečenicama koje se opisuju u udžbenicima (izjavna, upitna s upitnom riječju, upitna bez upitne riječi, usklična i nezavršena s trotočjem). Od devet udžbenika, tri su uvrstila uzlazno-silaznu intonaciju u izjavnim rečenicama, jedan ne spominje upitne rečenice s upitnom riječju, dok jedan navodi da takve

[39] Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer, T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2007, p. 88; Kurtak, M., *Učimo hrvatski jezik 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2014, p. 71; Močnik, V., *Hrvatski jezik 3*, Profil, Zagreb, 2009, p. 88.

[40] Kurtak, *Učimo hrvatski jezik 3*, p. 71.

[41] Močnik, *Hrvatski jezik 3*, p. 88.

[42] Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, *Fon-Fon 1*, p. 88.

[43] Kurtak, *Učimo hrvatski jezik 3*, p. 71.

[44] Motik i dr., *Kocka vedrine 7*, p. 26; Bagić i dr., *Hrvatski jezik 7*, p. 26.

rečenice imaju uzlaznu intonaciju. Svi su udžbenici usuglašeni oko uzlazne intonacije u upitnim rečenicama bez upitne riječi, dva smatraju da usklična rečenica ima uzlaznu intonaciju, dok se ostali slažu da ima silaznu. Tek jedan udžbenik spominje ravnu intonaciju u nezavršenim rečenicama s trotočjem.

Tablica 2. Opis intonacije u udžbenicima hrvatskoga jezika

REČENICE I INTONACIJA	UDŽBENICI								
	OSNOVNOŠKOLSKI				SREDNJOŠKOLSKI				
	<i>Hrv. jezik 5</i>	<i>Naš hrvatski 7</i>	<i>Kocka vedrine 7</i>	<i>Hrv. jezik 7</i>	<i>Fon-Fon 1 (2007)</i>	<i>Fon-Fon 1 (2015)</i>	<i>Fon-Fon 2</i>	<i>Učimo hrv. jezik 3</i>	<i>Hrv. jezik 3</i>
IZJAVNA REČENICA									
uzlazna									
silazna	+	+	+	+		+	+		
uzlazno- silazna ^[45]					+			+	+
UPITNA S UPITNOM RIJEČJU									
uzlazna			+						
silazna	+			+	+	+	+	+	+
UPITNA BEZ UPITNE RIJEČI									

[45] Jednostavna proširena rečenica.

uzlazna	+	+	+	+	+	+	+	+	+
silazna									
USKLIČNA REČENICA									
uzlazna			+	+					
silazna	+	+			+	+	+	+	+
NEZAVRŠENA REČENICA S TROTOČJEM									
ravna		+							

**4. INTONACIJA U GOVORU PROFESORA ŠKOLE NA
TREĆEM I ŠKOLE ZA ŽIVOT**

Da bismo usporedili intonaciju u teoriji s onom u praksi, odabrali smo govorni korpus iz hrvatskoga školskog sustava i perceptivno analizirali intonaciju u govoru profesora^[46]. U istraživanju se bavimo slušanjem (percepcijom) i analiziranjem intonacije u govoru profesora Škole za život i Škole na Trećem. Riječ je o eksperimentalnim programima Ministarstva znanosti i obrazovanja, u sklopu kojih su organizirana videopredavanja za vrijeme pohađanja nastave na mreži u školskoj godini 2020./2021. Profesori nastoje što jasnije i zanimljivije pristupiti učenicima, a razlikuju se u tome što jedni predaju učenicima nižih razreda osnovne škole te su spontani u govoru i pristupu, dok drugi predaju srednjoškolcima te se oslanjaju na naučen govor ili čitani tekst.

Korpus čine 52 minute preslušanoga govora četiriju govornika u nižim razredima osnovne škole (spontani govor) i 83 minute videopredavanja za četvrti razred srednje škole (čitani tekst). Analizirani su pozdravi, upitne rečenice s upitnom riječju, upitne rečenice bez upitne riječi, izjavne jednostavne i složene rečenice, nabranja, nedovršene rečenice te

[46] Radi lakšega snalaženja u tekstu u nastavku ćemo sve govornike nazivati profesorima.

završne riječi. Analiza intonacije provedena je slušnom, perceptivnom metodom, uz jednu, dodatnu verifikaciju.

U nastavku ćemo navest primjere rečenica i označiti jezgru te prema Škarićevoj podjeli i opisu jezgara opisati govor govornika. Stanke ćemo označiti jednom okomitom crtom, neovisno o duljini, jer u ovom radu nije fokus na stankama, već želimo pokazati granice intonacijskih jedinica. Podcrtat ćemo mjesta rečeničnoga naglaska, tj. reme, koje su pod jačim intenzitetom.

a) Čitani tekst

Analizirani korpus potvrđuje literaturu kada je riječ o pozdravima, oni imaju silaznu ili uzlaznu jezgru, a rjeđe ravnu, kao inačicu uzlazne, u ekspresivnome pozdravu, te silazno-uzlaznu u pretposljednjim jedinicama koja daje ležeran, pripovjedni ton:

- *Dobar \ dan!*
- *Dobar \ dan, | drage učenice i \ učenici!*
- *Dobar / dan | – i | dobro došli na sat Likovne umjetnosti u četvrtom razredu srednje \ škole.*
- *Dragi učenici četvrtih \ / razreda | sve vas lijepo / pozdravljam | moje ime je / (...) | a tema ove videolekcije \ / glasi | Ponavljanje gospodarskih obilježja \ Hrvatske.*

Snimljena predavanja ne podrazumijevaju spontanu interakciju s učenicima pa su najčešće rečenice tijekom monologa jednostavne ili složene izjavne, uglavnom silazne intonacije ili pak silazno-uzlazne, pripovjedne, ili uzlazno-silazne te složene:

- *Potrebna vam je bilježnica i \ / olovka, | ali vas molim da pripremite | vaš mobilni \ telefon.*
- *Roman možemo svrstati među najbolje romane 20. \ / stoljeća | a zbog čega je to tako onda ćemo | i \ vidjeti.*
- *Ovu temu sam podijelio na tri \ / dijela | s obzirom na to – da | moramo razraditi određene segmente zaista – složenog | i izvanredno /+ \ zanimljivog romana.*

- Jezgra 213 *Bi raspadne se* β- / raspadom | koja jezgra /+ \ pritom nastane?

Silazna se intonacija nalazi u gotovo svim upitnim rečenicama s upitnom riječju, ton je visok, a pad brz, također u upitnim rečenicama s upitnom riječju, a s pitanjem na nekoj drugoj riječi i li-pitanjima, primjerice:

- Što je \ pop-art?
- Koje su \ sličnosti, | a koje razlike sa zemljama zapadnog i istočnog \ bloka?
- Jeste li primijetili provokativnost \ teksta?

Međutim, u analiziranome korpusu nailazimo i na upitne rečenice s li-pitanjem i uzlaznom intonacijom, koja potiče na odgovor jer ostavlja dojam nezavršenoga govora:

- Možete li na osnovu ovog citata \ reći | kakva su bila prava / republika?
- Je li pravo na samoopredjeljenje do odcjepljenja / važno?

Složene izjavne rečenice podrazumijevaju uzlazne jezgre u početnim intonacijskim jedinicama, a silazne u završnim, također, silazni intonacijski početak mogu slijediti sve vrste intonacijskih jezgara:

- Potrebna vam je aplikacija \ Marylin | fotografirajte \ selfije | i zatim ga preoblikujte u spomenutoj \ aplikaciji.
- Radi se o \ Moskvi | koja zapravo je okvirno prikazana kao jedan od \ gradova | u principu grad koji je / odredište | ali može biti bilo koji grad na / svijetu | vrijeme isto tako nije strogo – određeno | znači radi se o \ čovjeku | o \ ljudima | o svemu onome što nas \ okružuje.

Silazno-uzlazna jezgra može se, prema Škariću, naći samo na kraju nezavršnih intonacijskih jedinica jer upućuju na rečenicu s više intonacijskih jedinica i na pripovjedni ton, vrlo specifičan za predavačku aktivnost:

- U razvoju / gospodarstva | možemo izdvojiti nekoliko \ razdoblja | odnosno \ etapa | one imaju svoj vremenski / okvir | dakle početak

i / trajanje | ali i obilježja odnosno sektore ili \ / djelatnosti | koji su dominirali u gospodarskom \ razvoju.

U primjeru kada govornik čita pitanja jedno za drugim, sva pitanja, osim posljednjeg, imaju silazno-uzlaznu ili uzlaznu jezgru (kad je isticanje na kojoj drugoj riječi koja nije upitna riječ) ili uzlaznu koja je česta u nabranjima:

- Što izaziva kod vas gledanje u ovu / sliku? | Što mislite što se \ / događa? | *Kako biste opisali uporabu \ boja?*

Uzlazna jezgra može biti samo u posljednjoj riječi intonacijske jedinice. Opće je njezino značenje nezavršenost iskaza te su takve jezgre česte u nezavršnim intonacijskim jedinicama – u temama, u nabranjima i sl.:

- *Isto / tako | potražite zemljovide u vašim / udžbenicima | i nabrojite zemlje koje su bile članice Jugoslavenske / federacije. | a danas su susjedne zemlje \ Hrvatskoj.*

Završne riječi i pozdravi očekivano su većinom silazne ili pak ravne intonacije u završnim intonacijskim jedinicama te uzlazne kada je riječ o složenim rečenicama i nezavršnim jezgrama koje prethode pozdravu, dok se u korpusu našlo i pozdrava uzlazno-silazne intonacije za dvije susjedne podjednako istaknute riječi:

- *Nadam se da vam je bilo \ zanimljivo. | \ doviđenja.*
- *Stigli smo do kraja današnje – videolekcije | nadam se da vam je bila / zanimljiva | – doviđenja.*
- *Još jednom vam / hvala | i vidimo se u drugom \ dijelu.*
- *\ / Sljedeći put | analizirat ćemo primjere radioaktivnog \ / zračenja | te vidjeti kako utječu na živa \ bića | do \ / tada | /srdačan | \ pozdrav.*

Analizirani govorni korpus pokazao je silaznu intonaciju kao najbrojniju u završnim intonacijskim jedinicama, no s obzirom na to da je riječ o pripremljenom/čitanoj tekstu koji obiluje složenim rečenicama, vrlo česta je i uzlazna. Budući da se profesori trude govoriti spontano, čest je pripovjedni ton, tj. silazno-uzlazna jezgra. Upitne rečenice s upitnim riječima uglavnom imaju silaznu intonaciju, dok poneke s li-pitanjima

imaju uzlaznu. U korpusu se ističu uzlazna, silazna, uzlazno-silazna i silazno-uzlazna jezgra, a nešto rjeđe su ravna i složena. Složena je rjeđa od uzlazno-silazne u preslušanome korpusu možda i zato što je riječ o mrežnim predavanjima u kojima su stanke razdvajanja češće nego u spontanome govoru uživo zbog tendencije lakšega praćenja na daljinu.

b) Spontani govor

U drugome dijelu istraživanja bilježili smo i analizirali spontani govor. Govornici su smisleno mijenjali intonaciju, ton i intenzitet, da bi što vjernije prenijeli sadržaj i približili temu učenicima. Završne su intonacijske jedinice redovito silazne (čak i složene) u izjavnim i upitnim rečenicama:

- *Mi ćemo danas izraditi vjetrenjaču od \ papira. Priprema za ovu / priču | neka bude slušanje \ zvukova.*
- *Kako vama \ ide?*
- *Je l' – osjećate | neku atmosferu da ljeto samo što /+ \ nije stiglo?*

Rečenice s više intonacijskih jedinica također završavaju silaznom intonacijom, dok prethodna jezgra može biti uzlazna, ravna ili silazno-uzlazna:

- *Voljela – bih | da mi fotografije svojih / vjetrenjača | / pošaljete | na našu već dobro – poznatu | \ stranicu.*
- *Uzet ćemo dva \ trokuta | i / olovku | pa ćemo krenuti s \ radom.*

U sljedećem primjeru uočavamo variranje uzlazne i silazne jezgre, koja odaje pripovjedni, ležerni ton:

- *Neki / ljudi | će svoj godišnji odmor provesti na – moru | neki će otići na / rijeku | a neki će otići u \ planine | jer je tamo malo \ hladnije.*

Završna uzlazna ili silazno-uzlazna jezgra karakterizira nezavršnost iskaza što vidimo u primjerima gdje se govornici nastoje nadovezati na sljedeću rečenicu ili pak sugeriraju učenicima da od njih očekuju dopunu, također i u upitnim rečenicama:

- *Nadam se da ste uspjeli i vi ovo / dobiti.*

- *Nadam se da su i vaše vjetrenjače ispale \ / dobro. Sada – ćemo | malo \ ponoviti | ono što smo već \ / čuli...*
- *Sprijeda bi vidjeli samo ove tri \ / kockice, | onda idemo \ / sljeva. | Koje bi \ / vidjeli?*
- *Jeste / uspjeli?*

U nabrajanju, izjavnim rečenicama pa i pitanjima govornici se često služe ravnom intonacijom:

- *Međutim, imamo i neke pojave za što ne možemo reći niti da je / biće | a niti da je predmet ili \ stvar, | recimo – voda | – more | – vjetar | – magla | – kiša.*
- *Evo nabrojat ćemo / neke | ističu se crkva Svetog Donata u \ / Zadru | zatim crkvice Svetog Križa u \ / Ninu | i ovdje vidimo crkve u nekim od / gradova | to su – Šibenik | – Trogir | – Split | i \ Dubrovnik.*
- *A za taj je posao jako važno poznavati kulturne i povijesne znamenitosti toga – kraja.*
- *Od koliko je kocaka izgrađena svaka ova – građevina?*

Zanimljiva je složena intonacija u analiziranome korpusu, koja se javlja u svezama riječi.

- *Sada smo već na ljetnim / praznicima | i /+ \ šćemo poljima.*
- *Važno je sve oblike promatrati iz različitih točaka / gledanja | jer na taj način možete likove i tijela misaono / pomicati | i mijenjati im \ položaj | a to kada ih vi misaono / pomičete | u svojim / mislima | zove se /+ \ misaona vizualizacija.*
- *Kada bi gledali / odozgo | vidjeli bi ove tri / lijeve | i izgledalo bi kao da su samo / dviije | jer je jedna kockica /+ \ iznad druge.*

Također uočavamo da se perceptivno može činiti da je i više silazno-uzlazne jezgre (na mjestima gdje je uzlazna) nego što doista jest, naime ako je govornik iz udarnoga/dinamičkoga naglasnog sustava, on udarno/silazno naglašava sve riječi, i u uzlaznoj jezgri pa ostaje otvorenim što je naglasak riječi, a što ton rečenice, bez dodatnih akustičkih analiza.

Analiza spontanoga govora pokazuje da prevladavaju uzlazne i silazno-uzlazne, pripovjedne jezgre. Silazna jezgra nalazi se u većini izjavnih rečenica i upitnih s upitnom riječju, čak i u nekim nezavršnim jedinicama. Ravna se intonacija ostvaruje u ponekim izjavnim nedovršenim rečenicama i nabrajanju, a složenu, koja je inače vrlo rijetka, pronašli smo u pokojem primjeru u završnoj intonacijskoj jedinici. Uzlazna jezgra česta je u izjavnim rečenicama, ali u nezavršnim jedinicama, i to u posljednjoj riječi intonacijske jedinice, čujemo da joj ton raste u naglasnome i zanaglasnome slogu, a potom u intonacijskome završetku ostaje ravan ili blago pada. Iako smo očekivali više uzlaznih jezgara, čini se da u hrvatskome jeziku silazno-uzlazna intonacija, još od Ivasova proučavanja, nosi pozitivno obilježje zapadnoeuropskoga porijekla i da se njome koriste „obrazovani ljudi koji nastoje svoju obrazovanost i kompetenciju postaviti u prednji plan komunikacijskoga događaja“.^[47]

Možemo zaključiti da u čitanom tekstu preteže silazna intonacija koja pokazuje usmjerenost na sadržaj, a ne na interakciju, daje dojam završene misli. Stanke su postavljene prema interpunkciji i prate sintaktički ritam. Spontani govor, s druge strane, pokazuje veću intonacijsku dinamiku i fleksibilnost, s čestom uzlaznom i silazno-uzlaznom intonacijom koje sugeriraju angažiranost, ponekad nesigurnost, nastavak misli ili interakcijski karakter govora.

Potvrđena je hipoteza da se intonacija naučenoga i spontanoga govora razlikuje, međutim, ne podudara se u potpunosti s istraživanjem Vlašić Duić i Pletikos Olof^[48], jer se razlikuje i opseg istraživanja i komunikacijska situacija čitanoga teksta i spontanoga govora. U radu autorice zaključuju da je najčešći intonacijski obrazac i u čitanju i u spontanom govoru ravna jezgra, da je u slobodnom govoru na drugome mjestu po zastupljenosti uzlazna, a na trećemu silazna jezgra, dok je u čitanju na drugome mjestu po učestalosti silazna, a zatim uzlazna. Naše istraživanje nije istaknulo ravnu jezgru kao vrlo čestu, jer je riječ o preliminarnom istraživanju ograničenoga korpusa unutar jednoga stila (pedagoškoga podstila), naime riječ je o predavačkoj aktivnosti i u njoj

[47] Ivas, *Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika*, p. 241.

[48] Vlašić Duić, Pletikos Olof, *Rečenične intonacije hrvatskoga jezika u čitanju i u slobodnom govoru*, 2018.

se uzlazna našla ispred ravne jer se potiče sudionike na interakciju, na završavanje iskaza. Silazna je brojnija u čitanju, a uzlazna i silazno-uzlazna u slobodnom govoru. Pripisujemo to didaktičkoj funkciji govora, koji je usmjeren na prenošenje informacija, jasan je i strukturiran, čak i kada je slobodan.

5. ZAKLJUČAK

Intonacija u hrvatskome jeziku tema je ovoga rada dijelom zbog slabijega interesa za nju u hrvatskoj literaturi, dijelom radi proučavanja raznolikosti intonacije u praksi i novih spoznaja koje će možda potaknuti nova i iscrpnija istraživanja.

Od analize gramatika hrvatskoga jezika očekivali smo sveobuhvatan opis intonacije. Takav je pružio Škarić u prvome svesku Akademijine gramatike, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Prvi je to temeljiti pristup tomu prozodijskom sredstvu, a slijede ga oskudniji opisi intonacije u kasnijim hrvatskim gramatikama.

Komparativna analiza literature poslužila je kao temelj opisa intonacije koju smo, prilagođenu učeničkoj dobi, očekivali u osnovnoškolskim i srednjoškolskim gramatikama. Međutim, tek se u desetak udžbenika spominje ili malo detaljnije opisuje intonacija kao *govorna vrednota*, s ponekom omaškom, pa možemo zaključiti da bi autori školskih udžbenika trebali ujednačiti opise sa stručnom literaturom, zatim prilagoditi sadržaj učenicima.

Analiziranje korpusa, odnosno govora profesionalnih govornika, pokazalo je djelomično odstupanje uporabe intonacijskih oblika u odnosu na opis intonacije u literaturi. U govornome smo korpusu analizirali naučeni govor u videopredavanjima za učenike srednjih škola i spontani govor profesora koji su predavali učenicima nižih razreda. U prvome prevladava silazna, a u drugome uzlazna intonacija. U potonjem smo prepoznali raznolike intonacijske oblike, pretpostavljenu silaznu intonaciju na kraju rečenice, ali i sve češću silazno-uzlaznu koja se u spontanome govoru našla u svim vrstama rečenica – izjavnoj, upitnoj i uskličnoj. Taj intonacijski oblik daje pripovjedni ton, signalizira nastavak rečenice, a čest je i u spontanome govoru u obraćanju učenicima. Silazno-uzlazna jezgra

zanimljiva je zbog ležernosti i podosta česta u profesorskome spontanome govoru, no u našem istraživanju nismo uvijek bili sigurni perceptivno razgraničiti utjecaj dinamičkoga naglaska na dojam rečeničnoga tona. Zamijećena je i uzlazna i silazna kod dviju susjednih podjednako istaknutih riječi, kao i složena u svezama riječi bez stanke razdvajanja.

Zaključujemo da je rečenična intonacija govorna vrednota i vrijedna daljnjih proučavanja. Čovjek svoje misli i osjećaje iskazuje i značenjski i zvučno, a upravo ta zvučna komponenta u govoru daje vrijednost izgovorenomu. Bogatstvo tona i intonacije čini govor raznolikim, zanimljivim i jedinstvenim.

LITERATURA

- Babić, S. i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.
- Barić, E. i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Godjevac, S., *Transcribing Serbo-Croatian Intonation*, u: Sun-Ah Jun (ur.), *Prosodic Typology. The Phonology of Intonation and Phrasing*, Oxford University Press, Oxford, 146-171, 2006.
- Guberina, P., *Povezanost jezičnih elemenata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1952a.
- Guberina, P., *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1952b.
- Ivas, I., *Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993.
- Ivas, I., *Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika*, *Suvremena lingvistika* 41-42(1-2), 227-244, 1996.
- Marić, D., *Struktura intonacijskih ostvarenja*, *Strani jezici* 47(3), 175-176, 2018.
- Martinović, B., Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Naglasak na naglasku*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2021.
- Martinović, B., Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Kiša, sunce, trava, rosa*, Ibis grafika, Zagreb, 2024.
- Nakić, A., *Kontrastivna analiza intonacije engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*, Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1981.
- Pletikos Olof, E., Vlašić Duić, J., *Reading Aloud and Interpretative Reading in Class*, *Croatian Journal of Education*, 18(3), 697-726, 2016.
- Raguž, D., *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
- Silić, J., Rosandić, D., *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

Silić, J., Pranjković, I., *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Škarić, I., *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, u: Babić, S. i dr. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb, 1991.

Škarić, I., 2009. *Hrvatski izgovor*, Globus, Zagreb, 2009.

Težak, S., *Govorne vježbe u nastavi hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

Težak, S., Babić, S., *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Vlašić Duić, J., Pletikos Olof, E., *Govorne interpretacije Šegrt Hlapića*, „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog, Majhut, B., Narančić Kovač, S., Lovrić Kralj, S. (ur.). Zagreb, Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti i Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, 303-318, 2015.

Vlašić Duić, J., Pletikos Olof, E., *Rečenične intonacije hrvatskoga jezika u čitanju i u slobodnom govoru*, Sarajevski filološki susreti V, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2018. (sažetak)

KORPUS

Bagić, K. i dr. *Hrvatski jezik 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2017.

Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer, T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2007.

Dujmović Markusi, D., Pavić-Pezer, T., *Fon-Fon 1*, Profil, Zagreb, 2015.

Dujmović Markusi, D. i dr., *Fon-Fon 2*, Profil-Klett, Zagreb, 2020.

Kurtak, M., *Učimo hrvatski jezik 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Lugarić, Z., Koharović, N., *Hrvatski jezik 5*, Profil, Zagreb, 2000.

Močnik, V., *Hrvatski jezik 3*, Profil, Zagreb, 2009.

Motik, M. i dr., *Kocka vedrine 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Šojat, A., *Naš hrvatski 7*, Školska knjiga, Zagreb, 2020.

MREŽNI IZVORI

International Phonetic Association: <https://www.internationalphoneticassociation.org/> (12. travnja 2024.)

Škola za život: <https://skolazazivot.hr/> (15. rujna 2021.)

Škola na Trećem: <https://i-nastava.gov.hr/vijesti/skola-na-trecem/67> (20. prosinca 2022.)

INTONATION IN CROATIAN: THEORY AND CLASSROOM PRACTICE

SUMMARY

From the first description for stylistic purposes to the presentation of intonation as prosody, as expressed in a very comprehensive description by the academician Škarić, intonation now has its place in Croatian literature and has been described in several contemporary grammars and manuals. A comparative analysis of the grammar of the Croatian language systematizes the description of intonation and its recording. According to the review of intonation in literature, an analysis of primary and secondary school textbooks was carried out in theory and practice, and a speech corpus from the Croatian school system was also selected and the intonation in the lecturers' speech was studied. The lecturers' speech from the programs *Škola za život* and *Škola na Trećem* was recorded in audio and analyzed. The corpus consists of 135 minutes of video lectures of randomly selected school subjects and speakers in the lower grades of elementary school and the fourth grade of high school. A description of intonation in theory and specific examples from practice, prepared or learned speech and spontaneous speech are here observed in their relationship, on the basis of which children consciously or unconsciously adopt intonation.

Keywords: intonation, intonation core, grammar, sentence intonation, speech